

ВІДГУК
рецензента кандидата юридичних наук, доцента
Ткаченка Олександра Валерійовича на дисертацію
Соколовської Наталії Вікторівни «Правове регулювання гендерної
рівності за законодавством України та Великої Британії»,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 – Право

Опрацювання рецензованого дисертаційного дослідження, апробаційних матеріалів дисертантки, доктрини та джерел права за темою дисертаційного дослідження, уможлиблюють твердження, що подана на захист дисертація Н. В. Соколовської є завершеним, глибоким, цілісним й методологічно забезпеченим дослідженням актуальної, як з огляду на стан юридичної науки, так і правозастосовної практики, проблематики. Подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії праця за спеціальністю 081 – Право є теоретично й практично значущою для юридичної науки і практики, а її авторка виконала усі дослідницькі задачі й досягла поставленої мети.

Актуальність теми дослідження, здійсненого Н. В. Соколовською зумовлюється тим фундаментальним значенням, яке мають цінності людської індивідуальності, свободи, гідності і рівності. Обрана дисертанткою тема є надзвичайно актуальною, оскільки питання гендерної рівності залишаються ключовими в контексті сучасних викликів демократичного суспільства та гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами. Гендерна дискримінація, як історично зумовлене явище, пов'язане з нерівним доступом до освіти, ринку праці, політичного представництва, а також проблемами економічної дискримінації та насильства щодо жінок, вимагає комплексного аналізу та вдосконалення правових механізмів. В Україні, яка прагне до інтеграції в європейський правовий простір, а також у Великій Британії, де створено одну з найрозвиненіших систем правового забезпечення гендерної рівності, аналіз ефективності законодавства та практичних механізмів його реалізації є важливим для формування справедливої та інклюзивної державної політики.

В світлі європейських устремлінь України особливого значення набуває усвідомлення того, що константою визначення європейської ідентичності є забезпечення можливості кожній людині бути індивідуальністю. Індивідуалізація власного життя у щось окремішнє, виняткове і неповторне й є ефектом присутності особистості в соціальному просторі. Індивідуальність, це синонім особистості, характеристика суб'єкта. При цьому, вона ж характеристика блага, того, що може належати людині, або ні. Цим обумовлюється необхідність правового забезпечення правового забезпечення можливості людині бути індивідуальністю. Акцент на індивідуалізацію переустановлює людського буття на інший, відносно релігії, етики чи біологічних детермінантів, фундамент – фундамент права.

При цьому, індивідуалізація людського життя необхідно повинна ставитися на фундамент рівності. Дієва, всеосяжна й забезпечена правовою системою рівність чоловіків і жінок має розглядатися як необхідний стандарт культурного і європейського суспільства, й безпосередньо асоціюються зі свободою та демократією. Гендерна рівність – це надзвичайно сильний принцип, що докорінно змінює життя всього людства. Він пропонує цілком нове трактування сутності людини і людського.

Відбувається парадигматичне заміна природи на культуру в питанні визначення людини. Тіло і тілесність стають похідними від культури. Культурно обумовлені практики і техніки відношення до тіла починають інтерпретуватися як розкриття розумом самого себе в історичному просторі і часі. Людина в оптиці гендеру постає пластичним культурним концептом, позбавленим стаціонарного і визначального зв'язку з фізичним світом. Людськість розглядається у протистоянні з матеріальним. Матеріальне, й передусім це стосується тіла людини, розглядається як релятивна й завжди неадекватна й навіть недоречна форма втілення людськості. Сама ж людськість сприймається не стільки у референції до свідомості, скільки до волі. Гендер – це звернення до людини як до автора всього. І самої себе. Й свого тіла також. І тут з'являється єдиний суб'єкт – не обмежена природними

детермінантами самозаконодавча воля. Людина розглядається як така, звільнена від тілесності воля. Людина визначається як джерело активності, й нестримна сила перетворення. Й, передусім, перетворення себе, включно зі своїм тілом.

Концептуалізацією питання про рівність чоловіків і жінок стала філософія гендеру, суть якої в делегітимації всього природного, безумовного і незалежного від волі людини в ній самій, й заміщення цього культурно релятивним, невизначеним, мінливим.

Визнання гендерної рівності послідовно доводить до свого повного змістового розгортання принцип людиноцентричності. Недостатньо поставити людину в центр всього соціального життя. Потрібно ще позбавити саму людину фіксованої визначеності. Людина не передує індивідуальності як деякий доконаний факт. Людина – це те, що постає як наперед невизначений наслідок соціального конструювання особистістю своєї індивідуальності.

Гендерна рівність передбачає не ототожнення людей, це не рівність у ідентичності, але це рівність у спроможності бути індивідуальним. Принцип гендерної рівності активує право як силу розрізнення і творення множинності. Право не типізує, а індивідуалізує. Рівність можлива лише відносно того, що робить всіх нас відмінними – в доступі до джерела цих відмінностей. Гендерна рівність – це рівність соціальної свободи. Така рівність передбачає, що невід'ємним правом особистості є індивідуалізація себе через творення соціальних ролей і їх результатів.

Правовому закріпленню вказаної вище ідейної парадигми гендерної рівності й присвячена рецензована дисертація Н. В. Соколовської. Це цілковито засвідчує надзвичайну актуальність проведеного дисертанткою дослідження, особливо враховуючи те, що останнє виходить за межі виключно догми національного правопорядку, але й охоплює вимір порівняння врегулювання питань гендерної рівності в правовій системи України та Великої Британії. Вибір для порівняння юрисдикції Сполученого Королівства є цілком виваженим і обґрунтованим, адже в цій країні впроваджені і втілені

найбільш сучасні і ефективні правові механізми забезпечення гендерної рівності.

Зміст дисертації характеризується високим теоретичним і науково-методологічним рівнем вирішення поставлених завдань. Дисертантка продемонструвала чіткий науковий підхід, зокрема через розробку дефініцій, узагальнень і критеріїв, що дозволило аргументовано сформулювати авторську позицію щодо дискусійних питань правового регулювання гендерної рівності. Особливо слід відзначити міждисциплінарний характер дослідження, який поєднує юридичний аналіз із соціокультурними аспектами, розглядаючи поняття «гендер» як соціальний конструкт, що формується під впливом культурних норм і суспільних практик.

Враховуючи зазначене, спроба дисертантки здійснити порівняльне системне дослідження правового регулювання гендерної рівності в Україні та Великій Британії з акцентуацією на трьох формах її порушення, – насильстві щодо жінок, нерівності в оплаті праці та недостатньому представленні жінок у політичному й громадському житті – а також дослідження виконання Україною взятих на себе зобов'язань за Конвенцією ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Пекінською платформою дій та Стамбульською конвенцією з метою встановлення ефективних правових інструментів та управлінських практик, що б сформулювали підґрунтя для подальшого вдосконалення правової та освітньої бази гендерної рівності в Україні, заслуговують виключно на високу оцінку.

Рецензоване дисертаційне дослідження експлікує низку надважливих питань щодо забезпечення гендерної рівності. Так, дисертантка цілком слушно виокремлює феномен непрямої дискримінації, обґрунтовано вказуючи, що сама по собі закріплена в джерелах права формальна рівність чоловіків і жінок, чи навіть формально однакове ставлення до них не завжди мають наслідком рівність. В світлі цього, можна цілком погодитися з твердженням дисертантки, що в питаннях гендерної рівності ключову роль має відігравати не намір, а результат. Й нерівність результату правового регулювання для чоловіків і

жінок дає всі підстави кваліфікувати таке правове регулювання як дискримінаційне. Повністю підтримую й запропоноване дисертанткою розмежування «рівності по суті» і «формальної рівності». Гендерна рівність має полягати саме в першому варіанті.

Також високо оцінюю зважений і критичний підхід дисертантки до інституту гендерних квот, які окрім позитивного ефекту забезпечення рівності представництва чоловіків і жінок у політичному і суспільному житті, також несуть і ризики дифузії мерітократичного стандарту, що може негативно впливати на якість демократії.

Відзначаю глибоку і всебічну обізнаність дисертантки щодо змісту джерел права з проблематики гендерної рівності. Це стосується як нормативно-правових актів національного законодавства України, так і актів права Великої Британії, а також міжнародних (як універсальних, так і регіональних) актів. Дисертантка також продемонструвала знання доктрини з предмету її дисертаційного дослідження, належний рівень опрацювання концептів, що їх пропонують вітчизняні і зарубіжні вчені, а також високий рівень наукової дискусії й оволодіння мистецтвом наукової аргументації.

Всі основні положення рецензованого дисертаційного дослідження належним чином обгрунтовані як даними соціологічної науки, так і прикладами з юридичної практики України, Великої Британії, а також прецедентної практики ЄСПЛ.

Все зазначене дозволяє дійти однозначного висновку, що подана на захист дисертація Н. В. Соколовської є надзвичайно актуальним, завершеним і якісним науковим дослідженням.

Ступінь обгрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність.

Об'єкт і предмет рецензованого дисертаційного дослідження сформульовані в цілому коректно.

Методологічна база дисертації загалом стандартно визначена й відповідає усталеним у вітчизняній юридичній науці поглядам на системність

методології дисертаційних досліджень, та необхідність поєднання філософських, загальнонаукових й спеціальних методів дослідження. При цьому викликає застереження формулювання й сфера застосування порівняльного методу. Рецензована дисертаційна робота претендує на статус порівняльно-правової, а отже варто вести мову не про порівняльний метод, а про порівняльно-правову методологію. Дисертантка визначила три питання, щодо дослідження яких був застосований порівняльний метод: 1) для зіставлення практики Великої Британії та України у сфері гендерної рівності; 2) для формування висновків щодо шляхів вдосконалення ситуації в Україні; 3) для порівняння теоретичних засад законодавства з гендерної рівності з його практичним утіленням.

Перше питання містить помилкове ототожнення порівняння і зіставлення, що значно збіднює потенціал першого. Друге питання знаходиться за межами правового порівняння, це сфера політики права, тобто його реформування. Третє питання може бути вирішення не за допомогою порівняльного методу як такого, а при застосуванні функціонального методу порівняльного правознавства, як складової порівняльно-правової методології.

Доходжу висновку, що представлене дисертаційне дослідження має логічно обґрунтовану структуру, яка уможлиблює досягнення поставленої дисертанткою мети й виконання всіх дослідницьких завдань. Дисертаційне дослідження гармонійно поєднує в собі концептуальний, компаративний, догматичний, праксеологічний і критичний виміри наукового осягнення феномена гендерної рівності.

Джерельна база дисертаційного дослідження є релевантною і репрезентативною. Дисертантка використала як нормативно-правову, так і наукову літературу. Були творчо опрацьовані здобутки як вітчизняної, так і зарубіжної доктрини з проблематики гендерної рівності. Це дозволило Н. В. Соколовській якісно і ефективно дослідити філософсько-правову, соціально-культурну і власне правову матерію гендерної рівності. Наукові здобутки, представлені в рецензованій дисертації дають підстави стверджувати, що

авторка змогла правильно організувати весь дослідницький процес і досягти поставленої нею мети.

Наукова новизна висновків, пропозицій та рекомендацій, сформульованих у дисертації полягає в тому, що вона є першим в українській юридичній науці комплексним порівняльним дослідженням правового регулювання гендерної рівності за законодавством України та Великої Британії. Дисертанткою здійснено системний аналіз нормативно-правових актів, практичних механізмів їх реалізації, а також соціокультурних і інституційних чинників, що впливають на стан гендерної рівності в обох країнах. У результаті дослідження запропоновано низку нових наукових положень, зокрема щодо вдосконалення механізмів боротьби з гендерно зумовленим насильством, подолання економічної дискримінації в оплаті праці та забезпечення паритетного політичного представництва, які виносяться на захист.

Особливої уваги заслуговують положення наукової новизни із рубрики «уперше». Вони стосуються: характеристики генезису і розвитку правового регулювання гендерної рівності у Великій Британії; виявлення особливостей правового регулювання гендерної рівності у Великій Британії; обґрунтування визначальної ролі міжнародної співпраці для покращення стану дотримання принципу гендерної рівності в Україні і Великій Британії.

Є підстави стверджувати, що дисертаційне дослідження Н. В. Соколовської буде сприяти прирощенню наукового знання у сфері забезпечення дотримання принципу гендерної рівності.

У цілому презентовані авторкою елементи наукової новизни є достатніми для дисертаційного дослідження такого рівня.

Практичне значення рецензованого дисертаційного дослідження, яке розглядається, не викликає сумнівів, адже його результати мають у подальшому перспективу використання у: правотворчості – для розробки та вдосконалення законодавчих актів, спрямованих на забезпечення гендерної рівності, зокрема щодо боротьби з насильством, економічної дискримінації та

політичного представництва; правозастосуванні – для посилення інституційних механізмів реалізації гендерної політики, зокрема через створення мережі кризових центрів і запровадження механізмів моніторингу заробітних плат; науково-дослідній роботі – для подальшого вивчення проблематики гендерної рівності в контексті порівняльного правознавства; освітньому процесі – для розробки навчальних курсів із конституційного права, міжнародного права та гендерних студій.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях.

Результати дисертації з достатнім ступенем репрезентативності викладені у 11 наукових працях. З них: у 5 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, а також 6 тезах доповідей на науково-практичних заходах.

Наукові публікації дисертантки свідчать про її послідовну та наполегливу роботу над розв'язанням поставленого наукового завдання. У публікаціях належним чином апробовані всі основні положення дисертації, що містяться в усіх розділах і підрозділах.

Оформлення дисертації. Дисертаційне дослідження Н. В. Соколовської у цілому оформлене з урахуванням всіх нормативних вимог і стандартів, передбачених для такого виду робіт. Робота написана державною мовою з дотриманням наукового стилю. Положення, висновки та пропозиції, що містяться у науковій праці, характеризуються завершеністю, аргументованістю й послідовністю.

Попри загальне позитивне враження від авторських ідей та розкриття основних питань представленої дисертаційного дослідження Н. В. Соколовської, воно природньо не позбавлене певних дискусійних положень які потребують додаткової аргументації. Зокрема:

1. Необхідно детальніше аргументувати вплив цифровізації на моніторинг і реалізацію гендерної політики, зокрема щодо використання

сучасних технологій для збору даних про гендерний розрив в оплаті праці чи випадки гендерно мотивованого насильства.

2. Авторка провела якісний ретроспективний аналіз гендерних відносин від радянського періоду до сьогодення. Проте наукова новизна значно зросла б у разі врахування впливу повномасштабного вторгнення РФ в Україну на трансформацію гендерних ролей у сучасному Українському суспільстві.

3. Пропозиція щодо законодавчого закріплення 50% представництва кожної статі у виборчих списках є актуальною та відповідає європейським тенденціям. Водночас доцільно під час захисту пояснити, чому обрано саме 50% як орієнтир, чи не є така пропозиція надмірно радикальною, а також як вона сприятиме підвищенню представництва жінок у політичному житті?

4. Визначення понять «гендер», «гендерна рівність» і «гендерна дискримінація» у підрозділі 1.1 є коректним і необхідним. Проте обсяг цього підрозділу можна було б зменшити, зважаючи на його ознайомчий характер.

Ці критичні судження радше висловлені з метою покращення рецензованого дисертаційного дослідження й жодним чином не впливають на загальну високу і позитивну оцінку дисертаційного дослідження Н. В. Соколовської. Інноваційний науковий характер отриманих авторкою наукових результатів й обґрунтованість здійснених нею висновків і наданих пропозицій не піддаються сумніву.

Дисертація є самостійно виконаною, завершеною роботою. Зміст дисертації відповідає заявленій автором науковій спеціальності 081 – Право.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК:

Дисертація Соколовської Наталії Вікторівни «Правове регулювання гендерної рівності за законодавством України та Великої Британії», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право, є

самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке містить обґрунтовані і достовірні наукові результати. Отримані результати мають наукову новизну, важливе теоретичне та практичне значення. Рецензована дисертація відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 а її авторка – Соколовська Наталія Вікторівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Рецензент:

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри теорії права, міжнародного права

та приватного права,

Навчально-наукового інституту міжнародних відносин і права

Київського міжнародного університету

Олександр ТКАЧЕНКО

Власноручний підпис

Григоренко О.

Заступник начальника ВК

Григоренко О.

